

ANADOLU MASALLARINDAKİ YASAK (TABU) MOTİFLERİNİN KÜLTÜREL UNSURLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINING THE BAN (TABOO) MOTIVE IN THE ANATOLIA FOLKTALES IN TERMS OF CULTURAL ASPECTS

İBRAHİM BOZ*

ÖZ: Bir milletin kültürel kodlarını içeren ve sözlü anlatılar olan masalarda oluştuğu yörenin dili, yaşayışı ve kültürel özelliklerine ait unsurları bulmak mümkündür. Bu bakımdan masallar kültürel belleğin gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli işlevler üstlenir. Masal motifleri ise birçok masalda tekrarlanan, genellikle sıra dışı, olağanüstü özellikler taşıyan ve oluştuğu kültürün özelliklerini barındıran küçük unsurlardır. Bu bakımdan motifler kurgunun oluşmasında, olayların ve kişilerin ortaya çıkmasında, kültürel kodların taşınmasında etkili olmaktadır. Ayrıca bu motifler arasında sıkı sıkıya bir ilişki vardır ve bir motif diğer motifin ortaya çıkmasında aracı rol üstlenir. Bu çalışmada *Motif Index*'te bulunan yasak (tabu) motifi incelenmiştir. Öncelikle masal ve motif kavramları üzerinde durulmuştur. Daha sonra Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* ve *Az Gittik Uz Gittik* kitapları incelenmiş ve bu kitaplarda yer alan, yasak motifleri içeren Bacı Bacı Can Bacı, Yedi Kardeşler, Dülger Kızı, Yıldırım Padişahı, Dünya Güzeli, Yeraltı Diyarının Kartalı adlı masallar incelenmeye çalışılmıştır. Bu anlatılarda yer alan yasak motiflerinin kültürel kodları taşıyıp taşımadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca olayların gelişmesine ve kişilerin çeşitlenmesine olan etkisi üzerinde durulmuştur. Vladimir Propp'un *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde belirttiği üzere yasağın mutlaka çiğnendiği görülmüştür. Yasağın çiğnenmesinden sonra kahramanın başına birçok bela gelmekte, kahraman bu belaları aşmak için imtihan/imtihanlara tabi tutulmaktadır. Böylelikle yasak motifi diğer motiflerin ortaya çıkmasında ve anlatıya diğer olay/kişilerin katılmasında etkili olmaktadır. Bunun yanında Anadolu masallarında yer alan yasak motiflerinin kültürel kodları içerdiği ve bu kodları taşıyıcılık işlevinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Anadolu masalları, motif, yasak motifi, kültürel kodlar.

ABSTRACT: It is possible to find the aspects in the folktales, which are the oral narratives that include the cultural codes of a nation, regarding the language, daily life, and the cultural features of the locality where they were produced. Accordingly, folktales assume an important functions in carrying the cultural memory to the future generations. The folktale motives are the minor features that are repeated in many folktales, usually extraordinary, and bearing the features of the culture in which they are formed. Thus, the motives are influential in the formation of the plot, appearance of the events and the characters, and transmitting the cultural codes. Additionally, there is a firm relation between these motives, and one motive assumes an intermediary role in the formation of another one. In this work, the ban (taboo) motive was examined from the Motif Index. First the concepts of folktale and motif were

* Dr.-Samsun İl Milli Eğitim Müdürlüğü / SAMSUN-ibrahim_boz28@hotmail.com (Orcid: 0000-0002-6350-3137)

visited. Then, we sruveyed the books *Zaman Zaman İçinde* and *Az Gittik Uz Gittik* by Pertev Naili Boratav, and examined the folktales *Bacı Bacı Can Bacı*, *Yedi Kardeşler*, *Dülger Kızı*, *Yıldırım Padişahı*, *Dünya Güzeli*, *Yeraltı Diyarının Kartalı* that appear in these books and contain the ban motif. We tried to find out if the ban motives in these narratives bear the cultural codes. We additionally visited their influence on the development of the plot and the diversity of the characters. As Vladimir Propp mentioned in his work *Masalın Biçimbilimi* (*Morphology of the Folktale*), we observed that ban was always absolutely broken. After the breaking of the ban, the hero get in big troubles, and is made subject to trial(s) to overcome those troubles. Thus, the ban motif is instrumental in the appearance of the other motives and the partition of other events/characters to the narrative. It was also detected that the ban motives that appear in the Anatolian folktales contain the cultural codes, and that such codes are used for the surrogacy function.

Keywords: Narrative, Anatolia folktales, motif, ban motif, cultural codes.

Giriş

Masal kelimesi için “kıssa, dâstân ve hikâye” kelimeleri eski dönemlerde sıklıkla kullanılmıştır. 19. yüzyılla beraber “mesel” kelimesinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu kelime zaman içerisinde günümüzde de kullanılan masal kelimesine dönüşmüştür. Masal; zaman, mekân ve kişilerin belirsiz olduğu olağanüstü olayları anlatan ve dinleyicileri inandırmayı başaran bir sözlü anlatım türüdür (Sakaoğlu, 2012: 2-3). Masalları dinleyen ve okuyanlar masalın gerçek dışı olduğunu bilir. Efsaneleri dinleyen ve okuyanlar ise bu anlatılardaki olayların gerçekten yaşanmış olduğuna inanır. Bu bakımdan masal ve efsane türleri birbirinden ayrılır. İsmail Güleç’e göre masallar genellikle bir tekerlemeyle başlar. Kafdağı gibi belirsiz mekânlarda geçer ancak bilinen şehirlerde geçen masallar da vardır. Masallar, olağanüstü kişi ve varlıklar sayesinde hoşça vakit geçirmeye imkân tanırken düşündürmeyi ve ders çıkarmayı da sağlamaya çalışır (2017: 14). Masallar kısa ve yoğun anlatımı ile dikkat çeker ve sözlü gelenekte özellikle -miş’li geçmiş zaman kullanılarak anlatılır (Boratav, 2015b: 86). Masallar mensur bir tür olarak bilinmesine rağmen bu anlatılarda manzum bölümlere de yer yer rastlamak mümkündür. Tekerlemeler ise masalda anlatıyı süsleme ve zenginleştirmenin yanında dinleyici-okuyucuyu masala hazırlama, mekânsal ve zamansal sıçramayı sağlama gibi işlevleri olan söz kalıplarıdır. Masal anlatıcısı anlatımın gidişatına göre gerekli gördüğü yerlerde tekerlemelere başvurur ve bunların etkileyciliği anlatıcının hüneriyle yakından ilişkilidir. Uzun kış gecelerinde tekerlemeler vaktin çok olması sebebiyle uzatılır ancak yaz mevsiminde iş yoğunluğu fazla olduğu için daha kısa söylenir.

Motifler ise bir masalı oluşturan önemli unsurlardan biridir. Thompson motifi şöyle tanımlar: “Eskiden beri yaşama kabiliyetine sahip olan, masalın en küçük unsurudur.” Thompson’a göre masal motifleri; cadılar, devler, hayvanlar, periler, büyücüler ve insanların oluşturduğu masal kahramanları; sihirli eşyalar ve tuhaf inanmalardan oluşan geri planda kalan hadiseler ve tek hadiseler olmak üzere üç grupta incelenebilir

(1946: 415). Dolayısıyla motifler, geleneğin bir parçasıdır ve bu gelenek içinde tekrar edilme özelliğine sahiptir. Masaldaki bir unsurun motif olabilmesi için gelenekten beslenen kültürel bir arka planının olması ve daha önce görülmemiş özelliklere haiz olması gerekir.

Motif kavramının resim, müzik, edebiyat, halk bilimi, sanat tarihi, arkeoloji, etnoloji gibi bilim dallarında sıkça yer aldığı ve bu alanlarda farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir. Arthur Christensen, motif kavramıyla ilgili önemli görüşler ortaya atmıştır. Christensen'e göre motif, dinleyiciye kendini kabul ettiren, onu etkisi altına alan ve sosyal fikirler oluşturarak yeni bütünlere ulaşmak için parçalara ayrılabilen unsurlardır (Christensen, 1980, Kocaaslan Uçkun 2003'ten: 110). Nikolayeviç Vesselovski, motifin parçalanma imkânı olmadığından bahsetmekte ve onu bir bütün olarak görmektedir. Ancak Vladimir Propp, bu görüşe katılmamakta ve motiflerin parçalara ayrılabilmesini düşünmektedir. Propp, "Ejderha kralın kızını kaçıtır." motifini ele alır ve bu motifin dört parçaya ayrılabilmesini söyler. Bu bakımdan motifin bir bütün olarak düşünülmesinin doğru olmadığını ve parçalara ayrıldığını ifade eder (2008: 17). Bu konudaki yaygın görüş masal motiflerinin parçalara ayrılabilmesini göstermektedir. Dolayısıyla masalı bir bütün olarak düşünmek yanlış olacaktır. Masalın ve onun bir unsuru olan motiflerin parçalanması masal araştırmacılarına incelemelerinde kolaylık sağlayacaktır.

Masal motifleri olağanüstü ve sıra dışı özellikleriyle dikkati çekmektedir. Olağanüstü durumlar masalarda benzer ihtiyaç ve isteklerin yansıması olarak görülebilir. Zira olağanüstü durumların zor işleri kolay kılma işlevinde kullanıldığı görülmektedir. Yine motiflerin önemli bir özelliği de sık tekrarlanmasıdır. Farklı ülkelerdeki masalarda benzer motiflerin görülmesi tekrarlanma özelliğinin bir göstergesidir (Yıldız, 2011: 6-7). Ancak masalarda hangi motiflerin daha sık kullanıldığı, nasıl algılandığı ve kültürel işlevleri hakkında ulusal ve yerel unsurların etkili olduğu unutulmamalıdır (Sarpkaya, 2020: 142). Serkan Balcı'ya göre masal motifleri, imgelerin oluşmasında etkili olarak masalın kendi gerçeküstü dünyasını oluşturmasına katkı sunar (2014: 19). Böylelikle masalların bellekte kalma ve yayılmasına imkân tanınmaktadır. Ayrıca masallar, içinde yaşadığı toplumun kültürel özellikleriyle beslenmekte, bu kültürün etkisiyle değişim ve dönüşüm yaşamaktadır.

Masal motifleri, masal olaylarının oluşmasında etkili olan ve devam etmesini sağlayan unsurlardır. Bu bakımdan diğer sözlü anlatı türlerinde olduğu gibi masal türüyle ilgili yapılan araştırmalarda motifler önemli bir yer tutar. Dolayısıyla masal incelemeleri yaparken metnin en küçük unsuru olarak kabul edilen motiflerden incelemeye başlamak doğru bir karar olacaktır (Aslan, 2018: 347). Masal motifleri konusunda Thompson, *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements In Folktales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books and Local Legends* (Halk Edebiyatı Motif İndeksi: Masallar, Türküler, Mitler, Hayvan Masalları, Orta Çağ Aşk Hikâyeleri, Kıssalar, Kısa ve Komik Orta Çağ

Masalları, Fıkralar ve Yöresel Efsanelerdeki Anlatı Ögelerinin Sınıflandırılması (1955-1958) adlı bir eser ortaya koyar. Yirmi üç başlık etrafında toplanan motifler kendi aralarında da çeşitli alt başlıklar hâlinde ele alınmıştır. (Sakaoğlu, 2012: 16). Thompson, tematik başlıkların altında bulunan motifleri genelden özele doğru sıralamış ve bu motiflere numaralar vermiştir. Dolayısıyla motifler gelecekte yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar için kodlanmıştır (Karagöz, 2019: 77-78). Kodlamadaki amaç yeni çalışmalar sayesinde ortaya çıkacak motiflerin *Motif Index*'deki motiflerle tekrara düşmesini önlemektir. Motiflerin sistematik olarak sınıflandırılması motif konusunda araştırma yapanların işini kolaylaştıracaktır.

Tabu kelimesi, Polenezce bir kelimedir. Bu kelime “işaretlenmiş” ve “tayin edilmiş” anlamlarına gelir; günah, yasak, haram gibi kelimelerle yakın ilişkilidir. Tabu, gücünü ruhtan, ilahtan alır, totemlerle bağlantısı vardır. Totem olan şeylerle ilgili tabular bulunur ve bunların çiğnenmesi yasak olarak kabul edilir. Çünkü tabu olarak kabul edilen totemlerin kutsal, olağanüstü ve tehlikeli olduğu inancı yaygındır. Bunlara insanların yaklaşması yasaktır ancak yaklaşılabilecekse belirli ayinler aracılığıyla bu işlem yapılır. Tabuyu çiğneyen kişi ya vicdan azabı çekerek ölür ya da grubun diğer üyeleri tarafından cezalandırılır. Sadece kutsal varlıklarla ilgili tabular yoktur. Bunların yanında murdar ve kirli varlıklar için de tabular vardır ve bunlardan sakınmak gerekir. Lohusalar, cesetler, kan gibi varlıklar sakınılması gereken tabulara örnek olarak verilebilir. Bunlara dokunan kişilerin uzun süren bir temizlik ayininden geçirilmesi gerekir. Bu durumda tabunun koruyuculuk görevi öne çıkmaktadır (Tanyu, 1986: 168-169).

“Kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunacağı düşünülen dinî inanç” olarak tanımlanan (TDK, 2019, 2239) tabu, Sigmund Freud’a göre insanlığın yazıya geçirilmemiş en eski yasalarıdır. Tabu yasaklarının kökeni tam olarak bilinemez ve bu yasaklar etkisi altında olan insanlar için uyulması gereken bir zorunluluktur (1998: 27). Hasan Savaş ise tabuların sözlü kültürün güçlü dönemlerinde ortaya çıktığını ifade eder. Ona göre tabular, yazılı yasaların olmadığı dönemlerde toplumların sahip olduğu yasaları; destan, efsane, masal gibi türlerle topluma aktaran ve onlara benimseten unsurlardır. Yasak motifleri sayesinde kültürel kodlar gelecek kuşaklara aktarılır (2017: 164). Bu aktarım sürecinin sonunda insanlar cezalandırılacağını düşünerek yasaklara uyma konusunda hassasiyet göstermekte, böylelikle toplumda düzenin sağlanması kolay duruma gelmektedir.

Kültürel kodlar ise dil ile kültür arasındaki ilişkiden doğmuştur. Bu kodlar, toplumun âdet, görenek, geleneklerinin dildeki yansımaları olarak görülmektedir ve bir milletin belleğine yerleşen kültürel değerleri çağrışım yoluyla ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında insanlar kültürel kodları dil sayesinde ifade etmekte, kaydetmekte ve korumaktadır. Dolayısıyla

kültürel kodlar millî değerleri yüzyıllar boyunca koruma özelliğine de sahiptir (Saraç, 2019: 168).

Umay Günay'a göre halkbilimciler tarafından yapılan masal derlemeleri masalın aslına uygun olarak yapılmaktadır. Bu bakımdan masallar derlendiği yörenin özelliklerini yansıtmaktadır. Yaşadığı yörenin atasözü, deyim, alkış ve kargaşalarını olduğu gibi ifade eden masal anlatıcıları kültürün gelecek kuşaklara taşınmasına da aracılık eder. Bununla beraber masal anlatıcısının ekonomik durumunun kişi ve mekân tasvirlerine de yansıdığı unutulmamalıdır. İlmî metotlarla derlenen bu masallardan birçok bilim dalı araştırma yapmak üzere istifade edebilir (1975: 3). Masallar, Türk sözlü kültürünün önemli ürünlerinden biridir ve Türk kültürünün belirgin özelliklerini yansıtmaktadır. Bir milletin tarihî, mitolojik ve kültürel özelliklerini yansıtan bu anlatılar yıllar boyunca sözlü, yazılı ve günümüzde elektronik yollarla yeni nesillere aktarılmıştır.

Tarih boyunca masal üzerine yapılan incelemelerde metin merkezli ve bağlam merkezli yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlere bağlı olarak gelişen gelişme, yayılma, tarihî-coğrafi Fin, psikoanalitik, yapısalcı, işlevsel ve bağlamsal kuramlar masal incelemelerinde tercih edilmektedir. Bu kuramlar arasında tarihî-coğrafi Fin metodu, yapısalcı kuram ve işlevsel halk bilimi kuramı öne çıkmaktadır. Atlı'ya göre masal üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmında tarihî-coğrafi Fin metodu kullanılmış, bu metotla masalarda bulunan motiflerin çözümlenmesi amaçlanmıştır (2018: 1340).

Bu çalışmada Stith Thompson'ın *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserinde belirlediği yirmi üç motiften biri olan yasak motifi üzerinde durulmuştur. Suna Tuba Öcalan, Nezih Tatlıcan, Hasan Savaş, Özkan Daşdemir, Shahnoza Nazarova gibi bilim insanları yasak motifi üzerine önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Örneğin Nazarova yasak motifinin kültürel temelleri, türleri, işlevleri, toplumsal düzeni sağlamak için oynadığı rol üzerinde durmuştur (2017: 267-268). Daşdemir ise kutsal kitaplardaki yasak motifleriyle yeni bir hikâye versiyonundaki motifler arasında bağlantı kurmuş, böylece eski anlatıların günümüze kadar gelen izleklerine ve motiflerin de sürekliliğine değinmiştir (2020: 329).

Masalların kültür taşıyıcılık işlevinin bir parçası olması yasak motifinin seçilmesinde belirleyici olmuştur. Bu motifin masalda hangi işlevde bulunduğu, masalın gidişatını nasıl etkilediği ve Türk kültürüne ait ne gibi unsurlar taşıdığı konusunda tespitlerde bulunmak amaçlanmıştır. Ayrıca yazılı kaynakları analiz etmek için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Yazılı kaynaklar incelenmeden önce orijinal ve güvenilir olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Doküman inceleme süreci çalışmanın sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu yöntem zaman, maliyet ve önceden yazarları tarafından kontrol edilmeleri açısından önemli faydalar sağlamıştır. Ancak incelenen masalların araştırmacı tarafından bizzat icra ortamında

dinlenmemiş, anlatan ve dinleyen kişilerin sözel olmayan davranışlarının gözlenmemiş olması yasak motiflerindeki kültürel kodların tespit edilmesinde sınırlılıklar oluşturmuştur.

Çalışmada incelenecek masallar Pertev Naili Boratav'ın *Zaman Zaman İçinde* ve *Az Gittik Uz Gittik* masal kitaplarından seçilmiştir. Bu kitaplardan alınan Bacı Bacı Can Bacı, Yedi Kardeşler, Dülger Kızı, Yıldırım Padişahı, Dünya Güzeli, Yeraltı Diyarının Kartalı adlı altı masal incelenmiştir. Bu masallar, yasak motiflerini içermesi ve kültürel kodları taşımaları açısından tercih edilmiştir.

İncelenen masalarda Türklerin sosyal ve kültürel ilişkilerde bulunduğu milletlere ait değerlere de rastlamak mümkündür. Hatta bazı kültürel unsurlar Orta Asya'daki diğer milletlerle benzer özellikler taşımaktadır. Ayrıca Anadolu masallarının oluşmasında Hitit, Roma, Bizans kültürlerinin etkili olduğu söylenebilir. Bunların yanında evrensel değerler de masalarda yer almıştır. Ancak bu çalışmada incelenen kültür unsurları Türk kültürüyle sınırlandırıldığı için diğer kültür unsurlarına değinilmemiştir.

Çalışmada Türk kültürüne ait kültürel unsurlar belirlenirken Sedat Veyis Örnek'in yirmi beş maddelik tasnif çalışması (2014: 24-27), Erman Artun'un *Türk Halkbilimi* adlı kitabında yer alan sınıflandırmalar ve incelenen masaların kendine has özellikleri dikkate alınmıştır. Kültür unsurları belirlendikten sonra bunlarla ilgili yorum ve tahlillerde bulunulmuş, masaların Türk kültürünü neden ve nasıl yansıttıkları, kültürel taşıyıcılık rolleri üzerinde durulmuştur.

1. Masalardaki Yasak (Tabu) Motifinin Kültürel Taşıyıcılık Rolü

1.1. Bacı Bacı Can Bacı Masalındaki Yasak Motifi

Motif Index'e göre bu masaldaki yasak "içme yasağı" alt başlığı içinde yer almıştır (Şimşek, 2001: 189-190; Ergun, 1997: 168-169). Bu masalda erkek çocuğun geyik izinde biriken suyu içerek yasağı çiğnemesi geyik olmasına sebep olur. Masalın sonraki bölümlerinde geyik, ana kahramanlardan biri olur ve öldürülme tehlikesiyle karşılaşır. Bu masalda yasak motifleriyle şekil değiştirme motifinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Zira Anadolu masallarında şekil değiştirme motifi sıklıkla kullanılmaktadır (Özcan ve Kaval, 2019: 320). Ayrıca Türk kültüründe geyiğin kutsal bir varlık olarak kabul edilmesi bu masaldaki hayvana dönüşme motifinde geyiğin kullanılmasına etki etmiştir (Ögel, 2014, s. 129). Ancak Türk mitolojisinde boz geyiklerin yer altıyla bağdaştırıldığı görülmektedir. Bu bakımdan incelenen masalda erkek çocuğun geyiğe dönüşmesiyle yer altı ruhlarının sembolü olan bir geyik tarafından cezalandırıldığı düşünülebilir (Alsan ve Akın, 2020: 220).

Göktürklerde yer-su inancına büyük değer verilmiştir. Devletin korunmasında ve vazifesini yapmayan devlet görevlilerinin cezalandırılmasında yer-sular etkili olmaktadır. Masalda suyun içilmesinin yasaklanması bu varlığa verilen değer ve korunması isteğinin bir

göstergesidir. Bu durum motiflerin bir millete ait kültürel kodların devamlılığına etki ettiğini göstermektedir (Ögel, 2014: 409).

Viladamir Propp'a göre masalın işlevleri, masalın değişmez ve sürekli öğeleridir. Bu işlevler masalda belli bir düzen içerisinde sıralanır ve birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Bir masalda bütün işlevler bulunmayabilir ancak bu durum işlevlerin düzenini değiştirmez (2008: 24-25). Propp'un masalın işlevleriyle ilgili yaptığı çalışmada yasağın çiğnenmesiyle ilgili bir işlev bulunur. Yasak varsa bu yasak çiğnenir ve bu işlev birçok masala uygulanabilir (2008: 29-30). Benzer şekilde incelediğimiz masalda da yasağın çiğnendiği, bu durumun masal içinde birçok motifin ortaya çıkmasını sağladığı görülmektedir (Atlı, 2018: 1842). Böylece masal motiflerinin birbirini takip etmesi kültür aktarımının sürekliliğine katkı sunmaktadır.

1.2. Yedi Kardeşler Masalındaki Yasak Motifi

Motif Index'e göre bu masaldaki yasak "isim söyleme yasağı" alt başlığında bulunur (Şimşek, 2001: 189-190; Ergun, 1997: 168-169). Masalda kız, yasağı çiğner ve bu yüzden ağabeylerine ulaşamaz. İkinci kez yasak kedi tarafından çiğnenir. Kız bu yüzden devlerden ateş almak zorunda kalır. Kız, dev karısı tarafından bayıltılır. Yasağın çiğnenmesi masalın ilerleyen bölümlerinde birçok olumsuzluğa ve kahramanın güçlüklerle karşılaşmasına neden olur. Ancak masalın sonunda iyiler kazanır.

Masalda annesinin "çüş dememesini, hep deh deh demesini" söylemesine rağmen yasağı çiğneyen kız, cezalandırılır. Yasak motifi bu durumda ceza motifinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kız, yasağa uyup "deh deh" dediği zaman da mükâfat motifi sayesinde kardeşleriyle kavuşmuştur. Dolayısıyla yasak motifi diğer motiflerin ortaya çıkmasında köprü vazifesi görmüştür. Böylece masal motifleri birbiri ardınca devam ederek kültür aktarımının sürekli olmasına imkân tanımaktadır.

Masalda geçen "Sakın ateşi söndürme!" ifadesi Türk kültüründe yaygın olan bir geleneğe işaret etmektedir. Zira Türklerde ateşin değerli ve kutsal kabul edilmesi, ateşi söndürmenin hoş görülmemesi Türk kültür çevresinde yayılan geleneklerdendir (Ögel, 2014: 641). Her ateşin bir iyisi vardır ve bunlar ailenin korunması, birliği ve düzeninin devam etmesine katkı sunar. Bu nedenle ateşe saygı duyulması gerekir. Aksi hâlde cinler ve periler aileye musallat olarak zarar verebilir (Kumartaşloğlu, 2012: 429).

Altaylılar ve Yakutlarda çakmak taşıyla yakılan ateş kutsal kabul edilmiştir. Bunun yanında ocakta yanan ateş de kutsal olarak görülmüştür. Şaman inançlarına göre de ateşin her şeyi temizlediğine inanılmıştır. Batı Göktürkler Bizans'tan gelen elçileri kötü ruhların gelmesini engellemek için ateşin arasından geçirmiştir (İnan, 2006: 66-68). Bu inanışlar ateşe duyulan saygının bilinçaltına yerleşmesinde ve masallar yoluyla nesilden nesile aktarılmasında etkili olmuştur

1.3. Dülger Kızı Masalındaki Yasak Motifi

Motif Index'e göre bu masaldaki yasak “belirli insan ve nesneye bakma yasağı” alt başlığında yer alır (Şimşek, 2001: 189-190; Ergun, 1997: 168-169). Masalda dülger kızının annesi görücülerin kızı görmesine yasak koyar. Buradaki amaç kızın tahtadan olduğunun anlaşılmamasıdır. Bu yasak dülger ve karısını bir müddet idare eder. Kız, nehirde bulunduktan sonra gerçek bir kıza dönüşür. Bu olağanüstülük sayesinde dülger ve karısı kurtulur. Yasak motifiyle olağanüstülük motifi birbirine bağlanmış olur. Kızın şehzadeyi odasına almaması da bir yasak olarak görülebilir. Burada amaç kendisini hor gören şehzadeye dülger kızının ders vermek istemesi ve onu imtihana tabi tutmasıdır. Ancak şehzade vezirin kızlarıyla evlenerek sadakatsiz bir duruma geçmiştir. Şehzade akıllandığında yasak ortadan kalkmıştır. Ayrıca kızın misafirlerin geleceğini haber aldıktan sonra hemen hazırlığa başlaması Türk kültüründe misafirlige verilen değeri göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Türk destanlarında güneş, dişi; ay, kadın olarak tasavvur edilmiştir. (Ögel, 2014: 187) Güneş yaşamın kaynağı olduğu için dişi olarak düşünülür ve ayı ortaya çıkaran da güneştir. Ayrıca destanlarda kadın ve erkeğin ana ve baba olarak gösterildiği görülmektedir. Masalda yasağın kalkmasını sağlayan “ay babanın, gün ananın başı için kapıyı aç” ifadesi Türk geleneklerinde ananın güneş, babanın ay olarak tasavvur edilmesi inancını yansıtmaktadır (Boratav, 2012: 95; Roux, 2011: 94). Bunun sayesinde Türk kültürüne ait bir inanışın aktarımı sağlanmaktadır. Yine anne ve babanın hatırının sayılması Türk geleneklerinde anne ve babaya verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir.

1.4. Yıldırım Padişahı Masalındaki Yasak Motifi

Motif Index'e göre bu masaldaki yasak “yasaklanmış bölge” alt başlığında bulunur (Şimşek, 2001: 189-190; Ergun, 1997: 168-169). Masaldaki kızın yasaklanmış yerlere girme yasağını üç kez çiğnediği görülmektedir. Bunların sonucunda masal kahramanı cezalandırılır. Ama bu yasaklar aynı zamanda bir imtihandır. Yıldırım padişahı kızın sıkıntılara katlanıp katlanmadığını görmek ister. Kız onca dayağa rağmen Yıldırım padişahını görmeye devam eder. Sonunda kız ödüllendirilir, kırk kız ise cezalandırılır. Burada yasak motifiyle imtihan motifinin iç içe girdiği tespit edilmiştir. Yasağı çiğnemek kötü bir durum olsa da kızın imtihanı geçmesinde aracı bir rol oynamıştır.

Masalda “Neden kırk birinci odaya girme diye tembihlenmiş ve yasak koyulmuştur?” sorusuna cevap aranmalıdır. Kırk sayısının Türk gelenek ve anlatılarında önemli bir yer tutması bu durumda etkili olmuştur (Schimmel, 2000: 269). Türk destan ve efsanelerinde sıklıkla kullanılan kırk sayısı bu masalda yasağın sınırını belirlemiş ve kırk birinci odaya masal kahramanının girmesi yasaklanmıştır. Türk kültüründe simgesel bir değer verilen ve özellikle dinî inanışlar dolayısıyla dinsel değerler yüklenen kırk sayısı (Güvenç, 2009: 86) yasak motifi sayesinde masalı dinleyen ve

okuyan kişilere aktarılmaktadır. Yine bu motifte odaya girmenin yasak olması Türk kültüründe aile mahremiyetine verilen değeri göstermektedir. Aileye ait odanın kutsal kabul edilmesi yasak koyulmasında etkili olmuştur.

“Yasaklanmış bölge” yasağı incelenirken Eliade'nin kutsal mekânla ilgi görüşlerine değinmek gerekir. Ona göre kutsal mekânlar; hayvan ve bitkilerin yer aldığı, mitsel kahramanların bulunduğu, törenlerin yapıldığı bir mekândır ve bu nedenle kutsallık kazanır. Ayrıca bu yerler yiyeceklerin nasıl temin edildiğinin öğrenildiği, yeme içme törenlerinin yapıldığı yerlerdir ve totem merkezinin sınırları içerisinde yer alır. Bu mekânların kutsal varlıklarla temasa geçilen yerler olması kutsallık atfedilmesine katkı sunmaktadır. Bir mabet kutsal mekân olduğu gibi bir ev ya da oda kutsal mekân olarak kabul edilebilir (2000: 355-356). İncelenen masalda kırk birinci odayla ilgili yasak koyulması kutsal mekân inancıyla bağlantılı olabilir. Çünkü bu mekânların sınırı eski inanışlara göre kutsal olmayan yerlerin sınırıyla tamamen ayrılmıştır.

1.5. Dünya Güzeli Masalındaki Yasak Motifi

Motif Index'e göre bu masaldaki yasak “yasaklanmış nesne” alt başlığında yer alır (Şimşek, 2001: 189-190; Ergun, 1997: 168-169). Masalda kahraman, yasaklanmış bir nesneyle karşı karşıya kalır. Kulağına gelen sese aldırış etmez ve kanadı alır. Bu kanat kahramanı imtihanlarla dolu bir yolculuğa sevk eden ve kahraman kimliğinin oluşup tamamlanmasını sağlayan bir unsurdur. Kahraman zorlukları yenmeyi başarır. Yasağın çiğnenmesi motifi bu masalda da varlığını sürdürmektedir. Bu yasak masalın diğer olaylarının da oluşmasını sağlamıştır. Bars'a göre yasağın çiğnenmesinden sonra masal kahramanının imtihana tabi tutulmasında yasak motifi geçiş motifi olarak kullanılmaktadır (2014: 269). Bu bakımdan masallardaki motiflerin birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.

Masaldaki yasak motifinde Türk geleneklerinde değer verilen bir varlık olan kuşlara yer verilmiştir. Eski Türklerde her boyu temsil eden bir kuş bulunmaktadır. Ayrıca Türk mitolojisi, destan ve halk hikâyelerinde kuşlar önemli bir yer tutmaktadır (Uslu, 2017: 25). Yine Umay Ana'yla Hümay kuşu arasında bağlantı olduğuna inanılmaktadır. Umay'ın koruyucu rolünün kuşlara verimesi Yakutlarda görülen bir inanıştır. Bu kuşlar kanadının gölgesi nereye düşerse oraya talih ve şans getirir (İnan, 2006: 37).

Avlanan kuşların getirildiği evi aydınlatığına dair bilgilere eski Türk destanlarında rastlanılmaktadır (Ögel, 2014: 694). Dolayısıyla kuşun kanadı eski Türk inanışlarının sembolik bir izdüşümü olarak görülebilir. Bu bakımdan incelenen masaldaki yasak motifinde kutsal kabul edilen ve Umay'la ilişkilendirilen bir kuşun kanadının alınması yasak olarak belirlenmiştir. Kuşun kanadının evi aydınlatması ona verilen değer bu masaldaki bir göstergesidir. Bu sayede masalda verilen yasak motifi Türk kültürünün bir değerini okuyucu ve dinleyicilere ulaştırmaktadır.

1.6. Yeraltı Diyarının Kartalı Masalındaki Yasak Motifi

Masalda bulunan yasak, *Motif Index*'te bulunamamıştır. Bu masalda yer alan yasak için “belirli hayvanlara binme yasağı” alt başlığı kullanılabilir. Masalın kahramanı kara koçun sırtına binerek yasağı çiğnemiş olur. Bunun üzerine kahramanın başına birçok bela gelir. Kahraman hepsinin üstesinden gelmeyi başarır. Bütün bu olayların gelişmesinde yasağın çiğnenmesi önemli bir rol oynar. Diğer masal kişilerinin de masala katılmasında yasağın çiğnenmesi etkili olmuştur. Ayrıca bu masalda bulunan yasak motifi Türk kültürüne ait izler taşımaktadır. Zira Türk geleneklerinde kara renk yerine ak rengin tercih edilmesi bir gelenek hâline gelmiştir (Durbilmez, 2017: 66). Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde oğlu kızı olmayanın kara otağa oturtulması, altına kara keçe serilmesi ve kara koyun yahnisinden önüne getirilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Ergin, 1996: 21).

Masalda “Kuyuya inen masal kahramanı neden koça binmiştir? Koç, burada neyi temsil etmektedir?” sorularının cevabı aranmalıdır. Koçlar, bolluk ve bereketi, ürekenliği ifade ettiği için bu hayvana önem atfedilmiş, yüzyıllardır Türk bölgelerinde damga ve heykellerde kullanılmıştır. Masalda yer alan koç ise Türk kültüründe casareti temsil eden sembollerden biri olduğu için bu masalda yer almıştır. Bütün bu kültürel değerleri ihtiva eden masalların kültürel kodların gelecek kuşaklara aktarılmasına aracılık ettiği söylenebilir.

Sonuç

Sözlü anlatılardaki tabular insanları toplumsal kurallara uyma konusunda güdülemektedir. Çünkü tabu olarak kabul edilen yer, nesne gibi varlıklara kutsallık atfedildiği için insanlar bu varlıklarla ilgili tabulara uymadıklarında cezayla karşılaşacağını düşünür, bu yüzden tabu olarak kabul edilen yasalara uyma zorunluluğu hisseder. Böylece kültürel değerlerle beslenen toplumsal kurallar yaşatılmış ve gelecek kuşaklara aktararak kalıcı hâle gelmiş olur. Bu durum kültürel değerlerin de kalıcı ve devamlı olmasına, dolayısıyla sürdürülebilirliğine katkılar sunmaktadır.

İncelenen masalarda yasaklı suyu içme, söylenmemesi gereken bir ismi söyleme, belirli insan ve nesneye bakma, yasaklanmış bölgeye girme, yasaklanmış nesneyi alma, belirli hayvanlara binme yoluyla yasağın bir şekilde çiğnendiği görülmektedir. Ancak bu sayede anlatının kişi, olay, imge ve üslup açısından zenginleşmesi sağlanmaktadır. Masalarda yasağın çiğnenmesinden sonra kahramanın genellikle imtihan motifiyle karşılaştığı görülmektedir. Olağanüstülük, şekil değiştirme, mükâfat ve ceza motifleri de yasak motifini takip edebilmektedir. Bu bakımdan yasak motifi diğer motiflerin ortaya çıkmasını sağlamakta, böylece masalarda bulunan motiflerin birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olduğunu, bir motifin başka bir motifin ortaya çıkmasına imkân tanıdığını göstermektedir.

Masal motifleri, oluştuğu kültürün özelliklerini taşıymaktadır. Çünkü masallar oluştukları yörenin yaşayış, gelenek ve göreneklerinden izler taşır. İncelenen masalarda Türk geleneklerinde sembolik değerler atfedilen renk, sayı ve hayvanlarla ilgili kültürel kodların sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kodlar Türk milletinin hafızasında uzun yıllar boyunca yer etmiş değerlerin birer göstergesidir ve ilk anlamlarının dışında çağrışımlar yoluyla kültürel belleği yansıtan ikincil anlamlar kazanmışlardır. Bu sayede masallar kültürel kodların gelecek kuşaklara aktarılmasında aracı bir rol üstlenir. Ayrıca masal motifleri arasında bağlantı olması kültür aktarımının sürekli hâle gelmesini sağlamaktadır. Ancak bu masalarda Türk kültürüne ait su, geyik, ko, ateş, güneş, ay, kuş gibi ulusal unsurlardan sevgi, saygı, sabır, sorumluluk gibi evrensel değerlere ulaşmak mümkündür. Bununla beraber Anadolu masalları birçok kültürün özelliklerini taşıymaktadır fakat bu inceleme Türk kültüne ait unsurları temel aldığı için diğer kültürel unsurlara çalışmada yer verilmemiştir.

İncelenen masalarda kültürel değerlerin kutsal kabul edilen varlıklar üzerinden aktarıldığı görülmektedir. Bacı Bacı Can Bacı masalında kutsal kabul edilen suyun içilmesi yasak olarak kabul edilmiştir. Suyun tarih boyunca değerli olması ve Türk kültüründe suya kutsallık atfedilmesi tabu olarak verilmesinde etkili olmuştur. Böylece değerli ve kutsal bir varlık olan suyun korunması gerektiği okuyucu/dinleyiciye aktarılmaya çalışılmıştır. Yedi Kardeşler masalında ateşin Türk kültüründe kutsal olduğu inancı ateşi söndürme yaşağıyla ifade edilmektedir. Böylece ateşi korumanın önemi ve kutsal kabul edilen bir varlığın gelecek kuşaklara aktarılması sağlanır. Dülger Kızı masalında kızın şehzadeye yasak koyarak odasını amaması Türk kültüründe mahremiyeti göstermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca kızın ay ve güneş sembolleriyle ifade edilen baba ve anne hatırını sayarak kapısını aması Türklerde büyüklere verilen değerini göstermektedir. Yıldırım Padişahı masalında "Kırk birinci odaya girme!" ifadesinde Türk kültüründeki formel sayılardan biri olan kırk sayısı belirleyici olmakta, oda mahremiyetine ve mistik varlıkların yaşadığına inanılan kutsal mekânların korunmasına verilen değer görülmektedir. Dünya Güzeli masalında kuşlara verilen değer ve Yeraltı Diyarının Kartalı masalında renklere atfedilen değerler yasak motifleriyle aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada yasak (tabu) motifinin kültürel unsurların aktarımında önemli işlevler üstlenerek masalların kültür aktarıcı rolüne katkı sunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca birbiriyle bağlantılı olan ve masalın iskeletini oluşturan motifler kültür aktarımının devamlı olmasını sağlamaktadır. Motiflerin kültürel taşıyıcılık rolü üzerine yapılacak yeni çalışmaların alan yazısına önemli katkılar sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alsan Ş. S.-Akın, S. (2020). Türk kültür ve sanatında geyik sembolizmi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 215-226.
- Aslan, E. (2018). *Türk halk edebiyatı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Atlı, S. (2009). Anadolu masallarında “padişah olma” motifi üzerine bir inceleme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 1-17.
- Atlı, S. (2018). Aşkın on dokuz hâli: Anadolu masallarında “âşık olma” motifi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (3), 1839-1865.
- Balcı, S. (2014). *Yayılm alanlarıyla bir masal ve versiyonlarının motif incelemesi*. Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bars, M. E. (2014). Halk anlatılarında ölüm delili olarak “kanlı gömlek” motifinin kullanımı. *Turkish Studies*, 9 (9), 259-270.
- Boratav, P. N. (2009). *Zaman zaman içinde*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk mitolojisi*. Ankara: Bilgesu.
- Boaratav, P. N. (2015a). *Az gittik uz gittik*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (2015b). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Ankara: Bilgesu.
- Bozdoğan, M. (2013). *Türk halk hikâyelerinde imtihan motifi üzerine bir inceleme*. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çıblak, N. (2005). V. Propp’un masal çözümleme metodu. *Türk Dili Dergisi*, 638, 128-140.
- Daşdemir, Ö. (2020). Kutsal kitaplardaki yasak ağaç hikâyesinin görece yeni bir versiyonu üzerine. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 69, 329-338.
- Durbilmez, B. (2017). *Türk dünyası kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliade, M. (2000). *Dinler tarihine giriş*. (çev.: Lale Arslan), İstanbul: Kocabalı Yayınevi.
- Ergin, M. (1996). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, M. (1997). *Türk dünyası efsanelerinde değişme motifi*. C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Freud, S. (1998). *Totem ve tabu*. (çev.: Niyazi Berkes), İstanbul: Cumhuriyet.
- Güleç, İ. (2017). *Anonim halk edebiyatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Günay, U. (1975). *Elazığ masalları (inceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Güvenç, A. Ö. (2009). Kırk sayısının halk edebiyatı ürünlerinde kullanımı üzerine bir inceleme. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 85-97.
- Işık, M. (2010). *Nogay masalları*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karagöz, E. (2019). Motif-index of folk-literature kullanımı ve karşılaşılan bazı sorunlara çözüm önerileri. *Millî Folklor*, 31 (124), 75-90.

- Kocaaslan Uçkun, R. (2003). *Gagauz masallarının tip ve motif yapısı bakımından incelenmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kumartaşhoğlu, S. (2016). *Türk kültüründe ocak ve ateş kültü*. Konya: Kömen Yayınları.
- Nazarova, S. (2017). The prohibition motif in Uzbek folklore, its origins and poetics. *Turkish Studies*, 12 (7), 263-274.
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi*. C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). *Türk halkbilimi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Özcan, D.-Kaval, Y. (2019). Tunceli masallarında şekil değiştirme motifi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12 (26), 317-329.
- Propp, V. (2008). *Masalın biçimbilimi*. (çev.: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Roux, J. P. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. Ankara: Bilgesu.
- Sakaoğlu, S. (2012). *Masal araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, H. (2019). Bir milletin kültürel belleğinin şifreleri: Kod kültürleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö6, 157-169.
- Sarpkaya, S. (2020). *Tebriz Türk masalları üzerine bir inceleme*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Savaş, H. (2017). Türk efsanelerinde karşılaşılan tabuların tasnifine dair bir deneme. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4, 163-174.
- Schimmel, A. (2000). *Sayıların gizemi*. (çev.: Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Kabalcı.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova masallarında motif ve tip araştırması*. C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanyu, H. (1984), Totem, totemizm ve tabu üzerinde yeni araştırmalar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (1), 155-172.
- Thompson, S. (1946). *The folklate*. California: University of California Press.
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif-index of folk-literature: A classification of narrative elements in folktales, ballads, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends*. Bloomington-Indianapolis: Indiana University.
- Türkçe sözlük* (2019). Ankara: Türk Dil Kurumu (TDK).
- Uslu, B. (2017). *Türk mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Yıldız, Ç. (2011). *El-ferec ba'de's şidde'de motif incelemesi (İlk yirmi hikâye)*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmektedir. / The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.